

Vamik D. Volkan

IMIGRANTI I IZBEGLICE

**Traume, dugotrajno
žalovanje, predrasude i
psihologija granice**

Prevela s engleskog: Indira Finduk

SADRŽAJ

Predgovor srpskom izdanju	7
Uvod	
Izbeglička kriza	9

I NOVOPRIDOŠLICE

1. Psihoanalitičke teorije o odraslim imigrantima i izbeglicama.	25
2. Žalovanje i večita žalost	35
3. Pridošlice: povezujući objekti, povezujući fenomeni i nostalgija	47
4. Izmeštena deca i njihove nesvesne fantazije	57
5. Živi spomenici.	69
6. Dvostruko žalovanje: adolescenti kao imigranti ili izbeglice	79
7. Priča izbegličke porodice	83

II DOMAĆINI

8. Predrasude na psihoanalitičkom kauču	101
9. Onaj drugi	107
10. Psihologija granice i strah od pridošlica	117
Bibliografija	127
<i>Maša Vukčević Marković</i> Psihologija na balkanskoj ruti	137
Indeks	141

PREDGOVOR SRPSKOM IZDANJU

U ovoj knjizi se ispituju neka zajednička psihološka putovanja koja doživljavaju izbjeglice i azilanti. Takođe istražuje različite psihološke odgovore na pridošlice od strane ljudi u zemljama domaćina. Srbija, s obzirom da pripada području takozvane „Balkanske rute“ izbeglica koje pokušavaju da uđu u srednju Evropu, ima svoju ulogu u nošenju sa problemima sa kojima se oni sreću na tom putu.

Srećan sam i počastvovan što je ova knjiga sada dostupna na srpskom jeziku. Sada mogu lako da podelim svoje nalaze sa mojim srpskim kolegama i drugim zainteresovanim za ove teme.

Vamik D. Volkan
16. maj 2018.
Charlottesville, VA

UVOD

IZBEGLIČKA KRIZA

Uveče 13. novembra 2015. u koordinisanim terorističkim napadima u Parizu, u Francuskoj, ubijeno je 130 i ranjeno 368 nevinih ljudi. Poginula su i sedmorica napadača. Islamska država Iraka i Sirije (ISIS), ili al-Dawla al-Islamiya fi al-Iraq wa al Sham [Islamska država Iraka i Levanta] (DAESH), ili jednostavno Islamska država (IS), preuzela je odgovornost za ovu tragediju koja se odigrala u trenutku kada su mnoge evropske zemlje bile usred „izbegličke krize“. Tokom meseci koji su prethodili napadima, stotine hiljada ljudi iz Sirije, Iraka, Avganistana i ostalih delova bežali su u Evropu, u potrazi za bezbednim okruženjem. Njihov broj premašivao je broj pridošlica u Evropu iz ranijih meseci i godina. Neki evropski lideri smatrali su da Evropa, sa preko sedamsto miliona stanovnika, može da primi nove tražioce azila i izbeglice, i da bi čak novopridošlice mogle biti korisne u povećanju ekonomskog rasta zemalja domaćina. Ostali su se plašili da neće biti u stanju da kontrolišu situaciju.

U međuvremenu, neprestano smo slušali priče o velikim tragedijama. Međunarodna organizacija za migracije (IOM)* objavila je da su u Sredozemlju čak 3.072 osobe poginule ili nestale tokom 2014. pokušavajući da se usele u Evropu. I dalje su se dešavali brodolomi plovila koja su prevozila izbeglice, kao što je onaj od 27. avgusta 2015, kada su dva broda sa pet stotina pedeset izbeglica potonula kod libijske obale. Procenjuje se da se više od 400 ljudi udavilo. Neki smatraju da je zbog ovog slučaja nastao izraz „evropska izbeglička kriza“, koji od tada koriste mediji i javnost. Neverovatne traume s kojima su se suočavale sirijske izbeglice jedno vreme simbolizovale su fotografije utopljenog trogodišnjeg

* International Organization for Migration, skr. IOM (*prim. prev.*).

sirijskog mališana kurdskog porekla, po imenu Alan Kurdi, koje su se nalazile na naslovnim stranama medija širom sveta. Prema agencijskim izveštajima, njegova porodica ukrcala se u turskom letovalištu Bodrum u gumeni čamac dužine četiri i po metra, koji je krenuo ka grčkom ostrvu Kos. U prevrtanju čamca nastradalo je dvanaest sirijskih državljana. Telo malog Alana Kurdija koje je voda izbacila na plažu tursko-egejskog dela pronađeno je 2. septembra 2015.

Ubrzo posle ovog događaja na površinu su izbile zaoštrene podele unutar EU. Razlozi su izbeglička kriza i strah nekih Evropljana da će religijske i kulturološke vrednosti pridošlica koje „zagađuju“ osećanja lokalnog stanovništva postati vidljivije. Na primer, mađarski premijer Viktor Orban upozorio je Evropljane da će dopuštanje uglavnom muslimanskim porodicama da se nastane u Evropi predstavljati pretnju evropskim hrišćanskim korenima, a vlasti Slovačke saopštile su da Slovačka može da prihvati samo azilante koji su hrišćani. U međuvremenu, Nemačka je računala da će tokom godine dana primiti 800.000 pridošlica i izjavila da neće zabranjivati Sirijcima da dolaze. Posle izvesnog vremena, sredinom decembra 2015, kancelarka Angela Merkel obećala je da će znatno smanjiti navedeni broj primljenih izgnanika.

Situaciju je još više zakomlikovala činjenica da je, u blizini tela jednog od učesnika u terorističkom napadu u Parizu od 13. novembra 2015, pronađen sirijski pasoš koji je pripadao nekom azilantu, što je dovelo aktiviste Islamske države u vezu s imigrantima. Pomisao da ISIS možda štampa sirijske pasoše i da se osobe povezane s terorizmom mogu predstavljati kao izbeglice raširila je strah ne samo u zemljama domaćinima u Evropi već i u Sjedinjenim Državama. Više od polovine američkih guvernera najavili su da neće prihvatati sirijske izbeglice. Neki političari i javne ličnosti pokrenuli su polemike i podigli tenzije navodeći da svi muslimani u Sjedinjenim Državama predstavljaju potencijalnu opasnost.

Dok su se u Parizu odigravali teroristički napadi, upravo se završavao kongres u Berlinu na kome sam govorio. Taj kongres odnosio se na drugi događaj koji se desio takođe 13. septembra, ali sedamdeset dve godine ranije. Odavali smo počast u znak sećanja na Jona Ritmajstera, rođenog 1898. u Hamburgu. Bio je neurolog, psihoanalitičar i nastavnik mnogim mlađim kolegama. Protivio se nacističkoj tiraniji i bio po-

vezan s pokretom otpora Crveni orkestar^{*}. Krajem 1942. Gestapo ga je uhapsio i optužio za veleizdaju. U berlinskom zatvoru Plocenzi 13. maja 1943. odrubljena mu je glava. Adolf Hitler je 1936. naredio da se u ovom zatvoru koristi giljotina, koja je i bila postavljena naredne godine. Danas se zgražavamo kada na televiziji gledamo slike odrubljivanja glava koje sprovode ubice Islamske države, čije su žrtve prinuđene da kleče ispred njih u narandžastoj odeći. Ritmajsterova priča nas podseća da se odsecanje glava dugo praktikovalo u ljudskoj istoriji.

Na pomenutom susretu 2015. održao sam predavanje o Ritmajsteru. Za tragediju u Parizu sam čuo dok sam gledao vesti na televiziji pošto sam se vratio u hotelsku sobu kasno te večeri. Narednog dana prisustvovao sam još jednom skupu pod nazivom „Migracija – društvena trauma – identitet“, pod sponzorstvom Međunarodnog univerziteta za psihoanalizu u Berlinu, koji se održavao u zgradi udaljenoj samo pet minuta od mesta gde su bile smeštene sirijske i druge izbeglice. (Pre nego što je zima stigla oko hiljadu ljudi, mahom iz Sirije, počele da pristiže i smešta se na starom nacističkom berlinskom aerodromu Tempelhof, sagrađenom tridesetih godina prošlog veka.) Dotične izbeglice često su pominjane na pomenutom skupu. Primetio sam da publika tog dana – oko 200 ljudi – nije uopšte govorila o događajima u Parizu. Osetio sam da to nije zato što nisu saosećali s Parižanima. To je bilo zbog toga što su prisutni osećali veliku želju, gotovo potrebu, da što je jasnije moguće izraze koliko se razlikuju od neonacista i drugih Nemaca koji su bili protiv toga da Nemačka prihvata stotine hiljada izbeglica. Bili su uznemireni zbog polarizacije u Nemačkoj. Pominjali su holokaust i kako je osećanje zajedničke krivice prenošeno tokom generacija igralo ulogu u njihovoj blagonaklonosti ka nesrećnim imigrantima.

Dobro poznati nemački psihoanalitičar, koji je stigao na sastanak u Berlin iz drugog grada, ispričao je prisutnima šta mu se dogodilo. Dan ranije video je neke sirijske izbeglice dok je putovao vozom i osetio je sažaljenje prema njima. Iznenada je jedan sirijski dečacić, koji tek što nije ušao u pubertet, ušao u kupe u kom je sedeo. Dečak je tražio mesto gde može da uključi i napuni svoj ajfon. Po shvatanju psihoanalitičara,

^{*} Die Rote Kapelle, nem. (*prim. prev.*).

izbeglice bi trebalo da budu ljudi koji „pate“, i da izgnanici nikako nisu bogati. Činjenica da je video ajfon u rukama dečaka izbeglice uticala je, bar na trenutak, na raspoloženje i naklonost psihoanalitičara prema izbeglicama. To što je dečak posedovao skupu stvar ugasilo je želju psihoanalitičara da uradi nešto dobro za pojedince koji pate. Kada je postao svestan svoje kratkotrajne frustracije bio je postišen. Ispovest koju je izneo pred publikom jasnije mi je pokazala kako prisutni Nemci u sali, posebno oni mlađi, nisu želeli da ih bilo šta spreči da se pobrinu za onog Drugog koji pati. Nisu želeli da se ugasi njihovo osećanje krivice koje su nosili zbog holokausta.

Zatekao sam sebe kako poredim ono što sam video na ovom berlin-skom susretu dan nakon napada u Parizu, sa nemačkim društvom pre i posle pada Berlinskog zida 9. novembra 1989, kao i početkom devedesetih (Ast, 1991; Thomson, Harris, Volkan & Edwards 1995; Volkan, 1990b, 2006, 2013), koje smo moje kolege iz Centra za proučavanje interakcije ljudskog uma i čoveka (CSMHI), na Univerzitetu Virdžinija, i ja izučavali. Do kraja 1992, posle tragičnih događaja između Srba, Hrvata i Bosanaca, Nemačka je prihvatila 235.000 izbeglica iz bivše Jugoslavije. Tada je došlo do erupcije intenzivne mržnje i agresije usmerene ka tadašnjim azilantima, pri čemu su se zajedničke negativne predrasude udružile sa ksenofobijom koja se odnosila na strane radnike. Podsećanja radi, tokom pete i šeste decenije prošlog veka Zapadna Nemačka potpisala je ugovore sa Grčkom, Turskom, Marokom, Portugalom, Tunisom i Jugoslavijom da će regrutovati radnike za industrijski sektor, i do 1973. godine već je bilo preko milion gastarbajtera u Zapadnoj Nemačkoj. Oni su doveli i svoje porodice, uključujući i decu. U Nemačkoj i drugim delovima Evrope tada se dešavao takozvani „neorasizam“. Taj termin odnosio se na mržnju koju su ljudi osećali prema onome što su videli kao kulturološke, pre nego genetske osobine. U Nemačkoj, Austriji, pa čak i Švedskoj, igrale su se neorasističke video-igrice koje su nosile imena poput „upravnik koncentracionog logora“ ili „total Aušvic“. Dok se Evropa približavala do tad neviđenoj društvenoj, ekonomskoj i političkoj saradnji, počela je da se rađa sve veća ksenofobija; na sceni su bila bombardovanja, premlaćivanja, ubistva i diskriminacija u zapošljavanju i stambenoj politici. Izveštaj Saveta Evrope o rasnom nasilju i uznemiravanju u Evropi iz aprila 1992. fokusirao se na neorasizam

u Francuskoj, Nemačkoj, Italiji, Holandiji, Švedskoj i Velikoj Britaniji. Primećeno je da je u to vreme samo Velika Britanija zvanično priznala postojanje problema i preduzela korake u cilju njihovog rešavanja. Nije bilo sumnje da su kompleksna politička i ekonomska pitanja pokrenula širenje neorasizma. Moje kolege i ja u to vreme usredsredili smo pažnju na psihologiju negativnih i malignih predrasuda.

Nemačko udruženje psihoanalitičara dobilo je zadatak da pripremi ozbiljnu izjavu o nasilju u Nemačkoj, s kojom se složila generalna skupština Udruženja, održana u Visbadenu 19. novembra 1992. U saopštenju je istaknuto da je glavni razlog za nasilje u Nemačkoj bila „odavno prevaziđena koncepcija Federalne republike kao homogene nacije“. Sa psihološke tačke gledišta, talas izbeglica i drugih stranaca poslužio je da se „napadne“ samozadovoljna idealizovana slika koju su svesno ili nesvesno delili mnogi Nemci. Kako je Udruženje navelo u izveštaju, odgovor Nemaca je bio da se „od stranaca napravi žrtveno jagnje – što će reći, da se u njemu vidi izvor svih nepravdi i nezadovoljstva.“

Saopštenje Udruženja pozvalo je političare na hrabrost i akciju. Podsećalo je sve da:

Svi mi moramo postati svesni svoje ksenofobije i naučiti da fizički integrišemo da ono što je strano, jeste, zapravo, na polju nesvesnog, nešto naše vlastito. Stoga tolerancija i čovečnost prema strancima zahtevaju stalni napor civilizacije i kulture. To je jedini način da se umanjí snaga projekcije i ublaži razmišljanje o „nama“ kao nacionalnom biću koje oštro isključuje druge.

Sjedinjene Države su „sintetizujuća država“, da upotrebimo izraz istoričara i psihoanalitičara Petera Levenberga (Loewenberg, 1991), mesto na koje su ljudi, čak i izbeglice (osim afričkih robova) došli dobrovoljno iz različitih mesta sa različitim iskustvima kako bi stvorili sintezu različitih upliva i živeli zajedno. Saopštenje Nemačkog udruženja psihoanalitičara ukazalo je da ni Nemačka 1992. godine nije više bila potpuno homogena, budući da su ljudi različitog porekla već bili nastanjeni u njoj.

Tokom devedesetih godina prošlog veka, strah od gubitka lokalne kulturološke homogenosti u Francuskoj imao je drugačiju suštinu. Sofi Munije (Meunier, 2000) i Rita Rodžers (Rogers, 2000) opisale su način

na koji je tadašnja globalizacija među Francuzima viđena kao Anglo-saksonska akulturacija* i pretnja francuskim nacionalnim i kulturološkim vrednostima. Munije je iznela priču koja oslikava protest protiv američke globalizacije u Francuskoj 2000. U avgustu te godine Žoze Bove, uzgajivač ovaca, postao je poznat po tome što je namerno uništio jedan Mekdonaldsov restoran u Francuskoj. Potom je otputovao u Sijetl na skup Svetske trgovinske organizacije (WTO)** i, kako bi pokazao superiornost francuske kuhinje u odnosu na američku brzu hranu, prokrijumčario 180 kilograma sira rokfor. Rodžersova je tim povodom izjavila: „Zbog straha od gubitka identiteta, ljudi postaju lak plen otrovnih političkih podstrekača koji za takve ljude kažu da pripadaju „zajednici žrtava“ (Rogers, 2000, str. 286).

Tokom devedesetih i dvehiljaditih, odgovor nacionalnih država na globalizaciju nije bio vidljiv samo u Francuskoj i Nemačkoj, budući da su slične reakcije i strah od gubitka lokalne kulture bili vidni i na drugim mestima. Homogenost mnogih nacionalnih država na razne načine našla se na udaru globalizacije, neverovatnog napretka u komunikacionim tehnologijama, bržim putovanjima, i ogromnog broja svojevoljnih ili prisilnih imigracija. Najveća muslimanska zajednica u Evropi danas živi u Francuskoj, i ona, posebno posle pariskih napada iz novembra 2015, izaziva veliki strah među francuskim narodom. Prilikom poslednjeg obeležavanja Svetskog dana izbeglica, održanog u junu 2015, godišnji podaci Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice pokazali su da ima gotovo šezdeset miliona izbeglica i interno raseljenih lica širom planete. Na svaka 122 stanovnika na svetu dolazi jedan izbeglica ili interno raseljeno lice, a polovina njih su žene i deca. Do jula 2015. broj izbeglica koje beže od rata i progona u Siriji popeo se na preko četiri miliona. Sa stanovništvom koje broji sedamdeset sedam miliona stanovnika, u Turskoj danas boravi oko dva miliona Sirijaca, što je gotovo četiri puta više nego što ih je bilo krajem 2013. Porozna grčka granica postala je ulazna tačka za stotine hiljada migranata koji žele da stignu do Nemačke ili drugih delova Evropske unije.

* Akulturacija – proces usvajanja tuđih kultura (*prim. prev.*).

** World Trade Organization, skr. WTO (*prim. prev.*).

Ideja o postojanju etnički čistog nacionalnog identiteta ili veštačke države sastavljene samo od odabranih naroda sa izabranih mesta jeste iluzija u našem današnjem svetu. Sada je bitno da istražimo i ustanovimo koje su neškodljive, tako i negativne i zlonamerne predrasude prema Drugom – onom koji ima različit etnički, nacionalni, religiozni ili ideološki identitet velike grupe. U ovoj knjizi koristiću izraz „velika grupa“ da bih označio stotine hiljada ili miliona pojedinaca koji dele ista plemenska, etnička, religijska, nacionalna ili ideološka osećanja, iako se nikad u životu neće sresti. Karakterističnost velikih grupa proizlazi iz mitova i istina o zajedničkom poreklu, istorijskom kontinuitetu, geografskoj rasprostranjenosti, i ostalih kolektivnih lingvističkih, društvenih, religijskih, kulturoloških i ideoloških faktora. Grupni identitet artikuliše se uz pomoć termina koji označavaju poistovećivanje, kao na primer: Mi smo Apači. Mi smo Francuzi. Mi smo katolici. Mi smo kapitalisti. Ili: Vi ste Baski. Vi ste Sirijci. Vi ste sunitski muslimani. Vi ste komunisti.

Bebe i veoma mala deca su, da upotrebim izraz Erika Eriksona (Erikson, 1956), generalisti kad je reč o pripadanju plemenu, naciji, etničkoj grupi ili religiji; subjektivno iskustvo i duboka razumska spoznaja o pripadanju identitetu velike grupe razvijaju se kasnije u detinjstvu. Takva zajednička osećanja odnose se i na članove političke ideološke grupe čiju su ideologiju podržavali njihovi roditelji i važni likovi iz njihovog okruženja u detinjstvu. Religijski kultovi poput Davidijanske loze u blizini gradića Vejko u Teksasu; gerilski vojnici poput Revolucionarnih oružanih snaga Kolumbije; i terorističke organizacije poput Talibana ili Islamske države, takođe nam pokazuju kako ljude u odraslom dobu mogu privući razne vrste velikih grupa, kako mogu postati njihovi članovi i poprimiti njihov identitet. Ovakva vrsta velikih grupa postoji dokle god pojedinci imaju religijsku, ideološku ili terorističku misiju koje se drže i koju žele da sprovedu.

U današnjem globalizovanom svetu ljudi sa različitih mesta su u stanju da se brzo međusobno povežu. Međutim, taj trend, takođe, utiče i često predstavlja pretnju za investiranje u grupni identitet. Metaforičko pitanje „ko smo mi u ovom trenutku?“, koje postavljaju velike grupe, postalo je ključno pitanje u današnjem svetu, izazivajući ponovno vraćanje starovekovnih religijskih i kulturoloških običaja, u pokušaju da se

ustale „novi“ identitet i strah od Drugog, računajući i bogomdano pravo da se Drugi uništi.

Dva dana posle napada u Parizu, ujutru sam napustio hotel u Berlinu i krenuo ka aerodromu Tegel kako bih se vratio u Sjedinjene Države. Ispostavilo se da je moj vozač bio inteligentan čovek, tek zašao u petu deceniju, koji je iz Turske došao u Nemačku kada je imao četrnaest godina. Pripadao je najvećoj etničkoj manjini u Nemačkoj, u kojoj oko tri miliona ljudi ima bar jednog rođaka koji je iz Turske emigrirao u Nemačku. Kako su moji roditelji bili Turci, a ja rođen na Kipru pre nego što sam se preselio u Sjedinjene Države sa dvadeset i nešto, mogao sam s njim da razgovaram na turskom i da ga spontano „intervjuišem“. Njegov otac je bio gastarbajter, a porodica mu je pristigla iz grada u Anadoliji. Vozač je stekao univerzitetsku diplomu u Nemačkoj, ali je ipak završio radeći kao taksista. Ispričao mi je kako u Nemačkoj ima mnogo prijatelja. Rekao je kako se ipak dešava da, kada odu zajedno na piće u kafić, i kada su pod dejstvom alkohola, često koriste pogrdne izraze koji se odnose na njegovo etničko poreklo, a kasnije mu se izvinjavaju zbog takvog ponašanja. Priznao mi je da se još uvek ne oseća potpuno prijatno što živi u Nemačkoj. Objasnio je, takođe, da ima potrebu da na kratko ode jednom godišnje u zavičaj u Tursku. Činilo se kao da ima obavezu da održava vezu sa svojim turskim korenima. Njegova četrnaest godina mlađa sestra, koju mnogo voli, rođena je u Nemačkoj. Ona govori nemački jezik bez akcenta i po profesiji je sudija. Upoređivao je svoje privikavanje kao imigranta sa sestrinim prilagođavanjem kao nekoga ko je po rođenju Nemač. Ponekad bi, u njihovoj porodičnoj kući, zatražio od sestre da mu doda nešto. Prema starim porodičnim običajima u Anadoliji, mlađi brat ili sestra naročito, rado bi poslušali brata starijeg četrnaest godina. Očekivao je to i od svoje sestre, ali umesto toga ona bi mu često odgovorila: „Što ne ustaneš i sam ne uzmeš?“ Nikad se nije ljutio na nju zbog toga, ali je samo primećivao kako se ona odrekla turske tradicije i kako se ponaša kao Nemica. Dodao je da je ipak poštovala etnički identitet porodice, jer nije htela da se uda za Nemca nego je čekala da sretne Turčina.

Dok smo se vozili do aerodroma prošli smo pored mnogih turskih restorana. Ponekad su nosili dugačka imena, kao na primer, „Najbolje mesto da probate tursku hranu“, ili je ime ukazivalo na poreklo vlasnika restorana i da će gost tu dobiti tradicionalnu hranu iz dotičnog mesta u

Anadoliji. Bilo je takođe i restorana čija su se imena odnosila na jedan pojam, na primer „Masam“ (moj sto), ili „Lahmadžun“ (pita s mesom) na turskom, bez prevoda na nemački jezik. Vozač je smatrao da su vlasnici promišljeno davali ovakva imena budući da su, kao simboli njihovog različitog identiteta, predstavljali vezu između dvesta hiljada ljudi pristiglih u Berlin iz Turske.

Na skupu na Međunarodnom univerzitetu psihoanalize u Berlinu, kad sam primetio da su prisutni u publici bili veoma zabrinuti zbog polarizacije u Nemačkoj, stalno sam podsećao publiku da, posle talasa imigranata i izbeglica, stanovništvo zemlje domaćina obično postane podeljeno. Polarizacija se nije dešavala samo u Nemačkoj; ozbiljne političke podele povezane s imigrantima i izbeglicama već su postojale u Francuskoj, Belgiji, Sjedinjenim Državama, i na drugim mestima u svetu, na primer, u Australiji. Raspravljali smo o tome kako psihoanalitička opažanja psihologije izbeglica, zemlje domaćini i informisanost o zajedničkim stereotipima, pitanjima identiteta velike grupe i sličnim temama, mogu pomoći u pokušaju da se spreče, ili bar umanje, buduće traume koje bi mogle snaći pridošlice, ali i lokalno stanovništvo pored kog će živeti. Da bi se to postiglo biće potrebno da zainteresovani psihoanalitičari povremeno napuste svoje fotelje iza kaučeva i učestvuju u društvenim aktivnostima. Takav pristup bi takođe pomogao da se proširi vidik psihoanalize. Bili smo svesni da do sada nije bilo ozbiljnih ili sistematičnih predavanja o psihologiji velikih grupa samih po sebi na psihoanalitičkim institutima i fakultetima. Na pitanje „Šta znači psihologija velike grupe same po sebi“, odgovorio sam tako što sam objasnio da se u psihologiji velike grupe koja obuhvata stotine hiljada ili miliona ljudi odražava psihologija pojedinca, ali i da smo svesni činjenice da velika grupa nije isto što i pojedinačna, zasebna ličnost. Ipak, mnoštvo ljudi u velikoj grupi dele ista psihološka stanja, kao što je komplikovano tugovanje posle velikih gubitaka prouzrokovanih delovanjem Drugog, to jest pripadnika druge velike grupe, ili kada koriste isti psihološki mehanizam, kao što je, na primer, „eksternalizacija“ neželjenih slika, koja od Drugog čini zajedničku metu. Opisana stanja postaju neprekidni društveni, kulturološki, politički ili ideološki procesi, specifični za veliku grupu koja je predmet proučavanja. Rekao sam i da posmatranje psihologije velike grupe same po sebi uključuje iznalaženje formulacija

koje se odnose na svesna i nesvesna zajednička iskustva i motivacije velikih grupa koje pokreću te specifične procese. To je isti metod koji psihoanalitičari slede u svojoj kliničkoj praksi kada formulišu unutrašnji svet pacijenata kako bi saželi dijagnozu i način lečenja (Volkan, 2013, 2014c).

Moje učešće na pomenutom susretu i „intervju“ sa taksistom koji sam imao narednog dana predstavljaju dva događaja zbog kojih se rodila ideja da napišem ovu knjigu. Napokon, moja istraživanja o problemima izbeglica iz psihoanalitičkog ugla traju nekoliko decenija, i, koristeći svoja ranija iskustva, mogu da pojasnim sadašnju izbegličku krizu i sve veći strah ljudi od pripadnika druge velike grupe. Nakon što je turska vojska podelila Kipar na Severni turski i Južni grčki deo 1974. godine, proučavao sam kiparske Turke koji su pobjegli iz južnog u severni deo ostrva (Volkan, 1979). U proleće 1990. proveo sam neko vreme s palestinskim izbeglicama. Posle rata u Libanu iz 1982, Palestinska oslobodilačka organizacija (PLO) preselila je svoje sedište u Tunis. Vođa pokreta Jaser Arafat, važni članovi administracije i mnogi drugi Palestinci, uključujući pedeset dva palestinska siročeta, živeli su u Tunisu. Tokom mog boravka među njima, posebno sam posmatrao dečju psihologiju (Volkan, 1990a, 2014b). Moja naredna, gore pomenuta, studija o izbeglicama i azilantima (Volkan, 1990b, 2006, 2013), vođena je u Nemačkoj. Međutim, s izbeglicama sam najintenzivnije radio u Republici Gruziji. Posle raspada Sovjetskog Saveza početkom devedesetih, izbili su sukobi između Gruzije i Južne Osetije, kao i Gruzije i Abhazije, unutar Republike Gruzije. Od maja 1998. do marta 2002. godine odlazio sam na Kavkaz dva ili tri puta godišnje i radio s interno raseljenim Gruzijcima i Osetijcima (Volkan, 2006). U leto 1999, oko četriristo pedeset hiljada kosovskih Albanaca potražilo je sklonište u Albaniji. Godine 2000, kada sam posetio Albaniju u ulozi privremenog savetnika pri Svetskoj zdravstvenoj organizaciji, sreo sam nekolicinu njih i čuo njihove priče (Volkan, 2013).

Godine 2015. učestvovao sam na skupu u Maleziji pod nazivom „Magija malajskog vođstva: stvaranje uslova za psihoanalitičko razumevanje malajskog vođstva u politici i ekonomiji.“ Bio sam veoma impresioniran što su se neki vrlo uticajni ljudi u Maleziji okupili na ovom događaju i što su zamolili četiri psihoanalitičara iz Evrope i Sjedinjenih Država

da im se pridruže, kako bi se ispitalo ono što nazivaju „malajskom dilemom“, što govori o uticaju nekadašnjih migracija koje zadiru daleko u prošlost Malezije. Želeli su da se istraži uloga obrazovanja, prožetog psihologijom i drugim mirnim načinima, u promeni društva. Malajski narod živeo je pod Drugima četiri stoleća i osvojio nezavisnost 1957. Viševjekovni život u feudalizmu i kolonijalizmu uticao je na karakteristike malezijske kulture, karakteristike koje su još uvek prisutne u modernoj Maleziji. Nakon što su Britanci zavladali malajskim teritorijama 1786, Kinezi i Indijci krenuli su trbuhom za kruhom u Maleziju. U knjizi pod nazivom *Malajska dilema*, bivši premijer Mahatir Muhamed (Mohamad, 2012) primećuje da „u Maleziji imamo tri glavne rase koje praktično nemaju ništa zajedničko. Njihov fizički izgled, jezik, kultura i religija se razlikuju... Žive odvojeno u različitim svetovima – Kinezi u gradovima, Malajci na selu i Indijci na seoskim imanjima. Ništa ih ne podstiče da zaborave pripadnost određenoj rasi. Tako da su oni koji poručuju ‘zaboravite na rase’ ili naivci ili smutljivci“ (str. 220–221). Posmatrao sam kako migracije koje su se dešavale vekovima ranije još uvek imaju uticaja na društvena, politička ili kulturološka pitanja neke države. Član 160. malajskog Ustava, na određeni način, pruža odgovor na pitanje „ko smo mi danas?“ Malajac je definisan kao „onaj koji ispoveda muslimansku veru, obično govori malajski jezik, upražnjava malajske običaje, i koji je: (a) rođen pre Dana nezavisnosti [31. avgust 1957], u Federaciji ili Singapuru, ili mu jedan od roditelja potiče iz Federacije ili Singapura, ili je na Dan nezavisnosti imao prebivalište u Federaciji ili Singapuru; (b) ili je potomak takve osobe.“

Dana 2. decembra 2015. dvoje muslimana – Sajed Rizvan Faruk, američki građanin i njegova supruga, Pakistanka, Tašfin Malik, koja je imala zelenu kartu – izvršili su oružani napad u San Bernardinu, u Kaliforniji, za vreme zabave u Centru za osobe sa posebnim potrebama, kada je ubijeno četrnaest i ranjena trideset jedna osoba. Par je kasnije ubijen u razmeni vatre s policijom. „Od 11. septembra, preko četristo hiljada ljudi ubijeno je u oružanim napadima u Americi i četrdeset u napadima džihadista, od kojih je polovima stradala u dva obračuna: u prvom, koji je izveo muslimanski vojni lekar u Teksasu 2009, i drugom u San Bernardinu“ (*The Economist*, 2015, str. 29). Naklonost supružnika-ubica iz San Bernardina prema Islamskoj državi i oružje pronađeno

u njihovom domu doprinelo je produbljivanju straha od opasnosti koju na neočekivanim mestima predstavljaju lica od kojih se to ne očekuje, od domaćih „vukova“, poklonika muslimanskih džihadista. Tih dana, svakodnevne rasprave u američkim medijima o zabrani ulaska neameričkih građana muslimana u Sjedinjene Države, potpirivale su strah među američkim stanovništvom, ali su takođe pozivale na američke „vrednosti“ i zakone.

Četiri dana posle tragedije u San Bernardinu, u Francuskoj su se održavali regionalni izbori. Podstaknuti strahom za bezbednost i od imigracije, ekstremna desničarska partija Nacionalni front osvojila je više glasova nego bilo koja druga stranka. Dana 13. decembra 2015, u drugom izbornom krugu, Nacionalni front ipak nije odneo pobjedu ni u jednom regionu. Kada se na novogodišnju noć okupila masa ispred Kelnske katedrale, grupe muškaraca iz Severne Afrike i sa Bliskog istoka verbalno su maltretirali prisutne žene. Prema medijskim izveštajima, dve žene su tada silovane i dešavale su se slične stvari i u drugim gradovima, iste noći od Hamburga do Helsinkija.

Dana 22. marta 2016. dogodila su se tri koordinisana napada u Briselu, u Belgiji, kada su ubijena trideset i dva prolaznika i ranjeno preko trista ljudi. Za te napade odgovornost je preuzeo ISIS. Širio se strah od masovne islamizacije i onoga što je postalo poznato kao „Evrabija“, te se očekivalo još događaja poput onih u Parizu, Briselu i Kelnu širom Evrope.

Politički, društveni, ekonomski, pravni, kulturološki, religijski i medicinski aspekti današnje izbegličke krize u Evropi i na drugim mestima u svetu, uključuju kompleksnost poteškoća pri prelasku granica, programa smeštaja, zdravstvenih i bezbednosnih pitanja. Nisam stručan za razmatranje stvarnih, praktičnih pojedinosti kada je reč o smeštanju velikog broja „autsajdera“ u zemljama domaćinima. Kao psihoanalitičar, međutim, pokušavam da shvatim i tu praktičnu stranu.

* * *

Ova knjiga podeljena je na dva dela. U prvom delu ću se baviti psihologijom pridošlica, onih koji su to postali svojevolsjno, kao i onih koji su prisiljeni da postanu imigranti. Prikazaću psihoanalitičke teorije

koje se odnose na imigrante i izbeglice. Predstaviću detaljne kliničke zaključke o žalovanju i njegovim komplikacijama, kao pripremu za ispitivanje reakcija imigranata i izbeglica na gubitak dragih osoba i stvari vezanih za zavičaj. Opisauću doživotnu tugu i stvaranje objekata povezivanja i pojava kao pokazatelja ovakvog stanja. Pokazaću primere povezujućih predmeta i pojava i njihovu različitu upotrebu, kao i kako traumatska iskustva, starosno doba, pitanja identiteta velike grupe i transgeneracijski prenos utiču na privikavanje pridošlica na nove uslove života. Ilustrovaću, takođe, kako se preseljenje prepliće s postojećim tegobama psihičkog razvoja ličnosti i nesvesnim fantazijama.

U drugom delu pažnju posvećujem ljudima u zemljama domaćinima ili u mestima u koja su interno raseljena lica pobegla. Baviću se reakcijama domaćeg stanovništva na doseljenike, posebno kako reaguju na talase izbeglica. Takođe iznosim opservacije analizanda o bujanju predubeđenja, tokom deset dana, u njegovoj četvrtoj godini psihoanalize, ne bih li pokazao kako nekoliko udruženih psiholoških faktora može da dovede do toga da čovek postane zaokupljen stereotipima protiv ljudi koji imaju vlastite istorijske i kulturološke običaje i pripadaju drugoj veri. Detaljno sam opisao razvoj stereotipa, posebno onih kolektivnih, koji se tiču Drugog s drugačijim identitetom velike grupe, kako bih objasnio psihologiju takvih kolektivnih reakcija. Prikazaću kako fizičke granice mogu postati psihološke granice koje štite identitete velikih grupa.

Ova knjiga će predstaviti koliko su važna iskustva psihoanalitičara u istraživanju društvenih i političkih pitanja, kao i njihovo traženje načina za prenošenje njihovih zaključaka ostalim zdravstvenim radnicima iz oblasti mentalnog zdravlja, stručnjacima, ljudima koji se profesionalno bave izbegličkom krizom i javnosti uopšte.